

Kirkmerak

Ölümün
Kısa Bir Tarihi

W.M. SPELLMAN

Çeviri: AHMET BORA PEKİNER

♥can

W.M. Spellman

ÖLÜMÜN KISA BİR
TARİHİ

A Brief History of Death, W.M. Spellman

Bu kitabın ilk baskısı Reaktion Books, Londra, UK tarafından 2014 yılında yapılmıştır.

© 2014, W.M. Spellman

© 2017, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kasım 2017, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Editör: Kaan Durukan

Mizanpaj: Atahan Sıralar, Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 12584

ISBN 978-975-07-3614-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750736148

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

ÖLÜMÜN KISA BİR TARİHİ

W.M. Spellman

İNCELEME

İngilizce aslından çeviren

Ahmet Bora Pekiner

W.M. SPELLMAN, İngiltere odaklı düşünce ve uygarlık tarihi çalışan bir araştırmacıdır. Kitapları arasında *John Locke, European Political Thought, 1600-1700*, *Monarchies, 1000-2000*, *A Concise History of the World Since 1945* ve *A Short History of Western Political Thought* öne çıkan başlıklardır. Spellman halen University of North Carolina-Ashville'de ders vermektedir.

AHMET BORA PEKİNER, 1986'da İstanbul'da doğdu. 2014'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. *Herkes İçin Yaratıcı Zekâ CQ*, *Güneş'in Kenti*, *Arena Bir*, *Kahramanların Görevi*, *Narsistik Bir Dünyada Hayatta Kalma Rehberi*, *Madam Blavatsky: Modern Spiritüalizmin Annesi* adlı eserleri dilimize kazandırdı.

Edward Spellman'ın anısına

İçindekiler

Giriş.....	13
BİR: Başlangıç Temaları	29
İKİ: Enine Boyuna Düşünmek.....	73
ÜÇ: Sıra Dışı Anlatılar	129
DÖRT: Düşman Ortamlar.....	179
BEŞ: Güncel Revizyonlar	225
Sonuç.....	275
Notlar	285
Teşekkürler.....	317
Dizin.....	319

Giriş

Ölümün ve vergilerin kaçınılmazlığı üzerine edilen eski atasözleri tam olarak doğru değil. Her çağda, ister imtiyaz ister dolandırıcılık sayesinde olsun, bunlardan ikincisini atlamayı başaranlar olabilir; fakat ne kadar hileye veya kurnazlığa başvurulursa vurulsun, hiç kimse birincisini savuşturmayı becerememiştir. Her gün aşağı yukarı 155 bin ya da bir yılda dünya çapında 57 milyon insan ölüyor.¹ Eğer konunun üzerine gidilecek olursa, modern tıbbın kahramanca çabalarının yüzde 100 olan ölüm oranını asla değiştiremeyeceğinde hepimizin neredeyse hemfikir olmasına rağmen yine de pek azımız ebediyete intikal edişimiz hakkında düşünmeye heveslidir. Günümüzün modern Batı'sında genellikle gözden uzak tutulan ölüm, hastanelere, işini iyi bilen bakımevlerine veya kliniklere havale edilmiş vaziyettedir. Hatta cenaze evlerinin kozmetik ortamları haricinde asla bir ölüyle karşılaşmadan hayatınızı geçirmeniz çok da imkânsız değildir. Bir zamanlar ölen kişi etrafını saran ailesinin ve arkadaşlarının vedaları eşliğinde teselliyi kendi evinde bulurdu. Bugün artık bu deneyimi büyük ihtimalle kendisini hayatta tutan karmaşık makinelerden sorumlu uzman bir ekibin gözetiminde yapılan pahalı tedavilerin sonunda yaşayan, ölmekte olan kişi, bu süreci

sevdikleriyle beraber aşına olduğu bir ortamda geçirmek yerine, onlar tarafından ziyaret ediliyor. Ayrıca cenaze töreni –gömülme veya yakılma– hem fiziksel hem de kültürel olarak toplumun uzağında gerçekleştiriliyor. Günümüzde çoğunlukla aşikâr bir şekilde hayattan uzak tutulan ölüm, hayli mahrem ve neredeyse hiçbir zaman istenmeyen bir durum.²

Buna rağmen tüm nesiller ölümlü olma meselesine ilgi duymuştur; çünkü hayatın sonlanacak olması, insanın kökeni, kimliği ve nihai amacın ne olduğuna dair ebedî soruların doğmasına yol açmıştır. Bu gizemli kâinattaki yerimizi anlamaya doğal olarak merak duyar, bilinç sahibi varlıklar olarak hayatta anlam bulmak ve üstümüze düşen rolü oynamak için daha geniş bir bağlam ararız. Modern doğabilimleri bu gizemin kimi yanlarını deşifre etmiş olabilir, ancak elde edilen sonuçlar içimizi ferahlatmaktan çok uzak. Hepimizin ölmesi gerektiğini, binlerce yıllık süreler içinde yeni türler doğarken, kimilerininse neslinin tükendiğini zaten biliyorduk; ancak artık tüm evrenin yok olacağını da öğrendik. Gezegenler, yıldızlar ve de galaksiler, tıpkı kırılğan insanlar gibi, önce toza, ardından ise hiçliğe karışacak. Geride bıraktığımız yüzyılda biyotıp ve teknolojiye yaşanan gelişmelere rağmen, tarihsel bir zemine –tarihöncesini hesaba katmıyorum bile– oturtulduğu takdirde, hepimizin hayatı bir göz kırpması kadar yer tutar. Şahsımızla ilgili değiştirilmesi mümkün olmayan bu gerçeği kabul etmek bize farklı bir bakış açısı kazandırdığı kadar, eğer talihliysek, metanetli olmayı ve kabullenmeyi de öğretir. Yaşamın dikkat dağıtan sayısız yanından sıyrılmayı başarabildiğimiz o nadir anlarda ölüm üzerine derin düşüncelere dalmak, hayatla geçici randevuya daha iyi adapte olmamıza yardım eder. “Sonsuzun yanında bir insan nedir ki?” diye sormuştur on yedinci yüzyılın felsefeci-matematikçisi

Blaise Pascal (1623-1662).³ Üzerinden neredeyse 400 yıl geçmesine rağmen biz bu sorunun cevabını halen sabırsızlıkla bekliyoruz.

Ölüm –kitapta, sinirsel faaliyetlerin ya da beyin fonksiyonunun kalıcı olarak kaybı ve biyolojik işleyişin geri döndürülmez şekilde bitişi olarak tanımlanmaktadır– hakkında yapılmış bu kısa ve güncel araştırma, daha çok Batı'nın perspektifinden ele alınmıştır.⁴ Bu kitap birbirinden ayrı, fakat bir o kadar da yakın olan iki fenomeni ele alır. Bunlardan ilki, bireylerin ölümlülüğü nasıl yorumlayıp onu nasıl kabullendiklerini ve kaçınılmaz sonu izah edip, ona değer atfetmek için ürettikleri anlatıları kapsıyor. Bireyin kendi ölümünde anlam bulması veya aksine, arayıp da hiçbir anlam bulamaması, herhalde hayattaki yerimizin ya da görevimizin içyüzünü idrak edebilmek adına sahip olunabilecek en derin düşüncemizdir. Ölüm karşısında sergilenen davranışlar, hayata karşı olan yaklaşımlarımızı şekillendirerek, şahsi etik anlayışımız ve toplumsal etik kuralları için bir temel sağlarken, ayrıca, sosyal ve politik yapıların mevcudiyeti ve gelişimleri için de meşruiyet temin eder. İkinci olarak ise kitap, yok oluşun fizyolojik ve toplumsal süreçlerini ele alıyor: Nasıl ölürüz, ölmek üzere olanlar nasıl muamele görür, ebediyete intikal etmek üzere olduğunu bilen biri bununla nasıl başa çıkar ve geride kalanlar ölenleri ne şekilde hatırlayacaklarına neye göre karar verirler? Birinin nasıl anılacağı, ölümün toplumsal bağlamı olarak adlandırabileceğimiz bir durumu da kapsar. İkinci yüzyılda yaşamış Romalı imparator ve Stoacı filozof Marcus Aurelius (121-180), birini anmanın, tıpkı yaşamın kendisi gibi, gelip geçici olduğuna dair okuyucularını uyarır. “Ne de hızlı kaybolur tüm şeyler,” diye gözlemler, “bedenler evrene, onların anıları ise zamana.”⁵ Ancak bazı durumlarda birçok nesli, hatta asırları aşan biçimde hatırlamayı

tercih ederiz. Bu şekilde hatırladıklarımız, özümüzde sahip olduğumuz değerler, kültürel önceliklerimiz ve insan olmaktan ne anladığımız hakkında bize oldukça çok şey anlatır.

Yaşanılan yüzyıldan veya coğrafi konum ya da kültürden bağımsız olarak, dünyanın her yerinde insanlar, ölümlü olmanın ya da kısıtlı veya sonsuz bir ahiret yaşantısına sahip olma ihtimalinin doğurduğu sonuçlara üç temel noktadan yaklaşmış gibidirler ki bu yaklaşımların her birinin günümüz dünyasında da bir dengi bulunur. Ölüme, yaşamın antitezi, hayatın sonlanması olarak basit ve sade şekilde yaklaşan halkların miktarı nispeten daha azdır. Bilinci beynin belirli bölgelerinde ve katmanlarında gerçekleşen biyokimyasal bir faaliyet olarak yorumlayan güncel bilimsel düşünce de özellikle nöroloji bilimi, yukarıda bahsi geçen halklar gibi ölümün basitliğine dikkatimizi çeker. Biyolojik ölümün ardından gerçekleşen herhangi bir devamlılığa dair test edilebilir deneysel bir kanıt bulunmamasından ötürü materyalist, animalist, fizikalist, fanicilik veya doğalcılık* olarak farklı şekillerde tasvir edilmiş bu sav, keşfedilebilecek diğer olasılıkları araştırmaya imkân bırakmaz.⁶ Antik Yunan filozofu Epiküros'tan (MÖ 341-270), modern Amerikan hümanisti Corliss Lamont'a (1902-1995) dek, umursamazlığı ve yok oluşu ortak kaderimiz olarak kabullenmek, bu dünyanın zevklerine –ve zorluklarına– odaklanabilmemiz için biz insanları özgür kılarak, Lamont'ın “rahiplerin ve tanrıların çift taraflı terörizmi”⁷ dediği olguyu sonlandırmıştır. İkinci bakış açısı ise ag-

* Animalizm: Avcı kültürüne has, tanrıların hayvanlarla özdeşleştirildiği ve bu kapsam dahilinde gerçekleştirilen büyüsel ve dinsel faaliyetlerin tümü. Fizikalizm: Evrendeki tüm şeylerin fiziksel bir niteliğe dayandığını savunan öğreti. Fanicilik: Ruhun da tıpkı beden gibi sonlandığını savunan bir görüş. Doğalcılık: Her şeyin doğa yasalarının bir neticesi olduğunu savunan öğreti. (Ç.N.)

nostisizmdir. Sorgulamanın nafiye olduğunu ve deneye dayalı kanıtın ebediyen yetersiz kalacağını kabullenmekle birlikte, fanici tutumu aşırı kuramsal bulan agnostikler, bu düşüncenin biz insanların duyuşal gerçeklikleri henüz tam olarak algılamıyor ve hatta belki de bozuk olarak algılıyor olma ihtimaline karşı tutucu şekilde direndiğini düşünürler. Agnostikler, biz insanların ussal yönteminin tamamen gölgelerden oluşan bir temel üzerine kurulmuş olma ihtimalini kabullenmeye razıdır. Platon'a (MÖ 427-347) ait ünlü mağara alegorisiyle hatırlanan bu durumda mağaranın gönülsüz sakinleri, duvara düşen gölgeleri tüm gerçekliğin ta kendisi olarak algılıyorlardı.⁸ Söz konusu nihai gerçekliğin ne olduğu agnostikler için bir gizem olarak kalıp bizim idrakımızın ötesinde olsa bile insanoğlunun sınırlı yetileri onu çürütmeğe yetmez. Birçok agnostik için insanın derinlerine işlemiş olan mutluluk ve kendini koruma içgüdüleri ile bu ihtiyaçları karşılamak için var olan bir çeşit dışsal, yüce ve görünmeyen bir ihtimal üzerinde anlaşmaya varılmadan, ahiret yaşantısı ihtimali göz ardı edilemez.

Son ve en yaygın bakış açısı ise, bir çeşit devamlılığın, inkâr edilen ve aşılan ölümün lehine mitolojik, dinsel ve felsefi iddiaların birleşiminden oluşuyor. Bu iddialar şunları kapsar; en mühimi ilk kez Antik Yunan'da dile getirilen, maddeden oluşmamış ruhun bitmeyen yolculuğu, daha sonraları Yahudi, Hıristiyan ve İslam geleneklerinde ifade edilen bedensel diriliş beklentisi, birileri ya da bir şeyler olarak yeniden doğmak anlamına gelen ve Güney Asya'da geniş kitlelerce kabul görülen reenkarasyon öğretisi, son olarak da birbirine bağılı iki âlem olduğunu düşünen ve yeryüzü dünyasında yaşanan olaylarda atalarının parmağı olduğuna inanan Doğu Asya, Afrika ve Kuzey Amerika yerlilerinin inançları. Batılılara ait gelenekler genellikle bireyin ölümsüzlüğü çevresinde

şekillenirken, Güney ve Doğu Asyalılara göre ise bireyin ölümden sonra çözünen bilinci, her yanı kuşatan soyut bir varlık olan evrenin yaratıcı gücüne geri döner. Yine de, tüm bu dinî ve felsefi tasvirlerin bağrında, tanımlanamıyor olsa bile çok daha üstün bir kozmik düzenle birlikte bu düzenin üst seviyelerinde bulunmayı isteyen, asla vazgeçilmeyen insani bir arzu yatar. Aziz Pavlus (MS 5-67) şunu beyan ettiğinde Hıristiyanların içinde yatan bu hasretin bir parçasını yakalamayı başarmıştı: “Eğer bu yaşamda duyduğumuz tek özlem İsa içinse, en acınası kişileriz o zaman hepimiz.”⁹

Her bir bakış açısının tarihinin ve etkisinin izini sürece, geleneksel 70 yıllık insan ömründen daha büyük bir şeylere gösterilen bağlılığın çağlar içinde insanoğlunun kültürleri, düşünce ve uygulamaları üzerinde nasıl inanılmaz bir etki yarattığını fark edeceğiz. Elimizdeki kanıtlar, bir kişinin öldükten sonra başına neler geldiğine karşı duyulan ilginin kökenlerinin hayli erken dönemlere ait olduğunu ve ölen kişiyi bilinçli veya kısmen bilinçli bir öteki hayatın beklediğine dair inancın, antik insanlar arasında dünya çapında kabul gördüğünü kuvvetle ortaya koyuyor.¹⁰ Yaşadığı çevreyle ilgili kusur bulmak ve her şeyin daha farklı olmasını dilemek gibi insana özgü eğilimlerin bir yansıması olarak, anlaşılan o ki tüm halkların ölüm sonrası yaşamın devamlılığı üzerine görüşleri bulunuyordu. Binlerce yıl boyunca insanlar organik doğamızın apaçık ortada olan kısıtlamalarını telafi edebilmek adına, hatları dünya üzerindeki evleri yansıtan mezarların ötesindeki bilincimiz ve kimliğimizle ilgili ikna edici efsane ve hikâyeleri kullandılar. Özellikle dünyanın en büyük dinsel geleneklerine göre hayatın bir aşaması olan ölüm, her yanıyla acımasız olan dünyada adalet niteliği taşıyıp dünyevi dönemin imtihanlarının ardından bir ödül veya yaratıcı tanrıyla bir araya gelme

şansı sunuyor ve hatta halen bedenlerinin içinde yaşayanlardan alıkonulan mükemmelliyeti garanti ediyordu. Öte yandan bu dünyada canilik yapanlar için ise öbür dünya genellikle ilahî adalet ve sonsuz cezalandırılma anlamına geliyordu. Büyük ihtimalle Hıristiyan çevreler için cezalandırıcı adaletin nihai tasvirini yapan kişi on dördüncü yüzyılda yaşamış büyük İtalyan şair Dante'dir. Yazarın "Cehennem"i hiç değilse dürüstçe iş yapmanın sadece bu fani düzene ait bir kaygı olmadığını açıkça ortaya koymuştu.

Yakın bir geçmişe kadar ana akım teologlar ve felsefeciler bu konularda pek de emin değil gibiydiler. Her ne kadar organize dinler dünya çapındaki milyarlarca insan için anlam tesis etmeye devam etse bile, inanç ve dinî pratiklerin geniş çaplı sosyal ve kültürel değişimlere karşı bağımsızlıkları yoktur. Aradan geçen yüzyıllar deneye dayanmayan gözlemleri, hele ki bu gözlemler ağırlıklı olarak antropomorfik görüşlere dayalıyken, dikkate almayan seküler ve bilimsel bir yaklaşımın doğuşuna tanıklık etti. Mesela geleneksel dinlerin doğasında neden insanoğlunu diğer hayvanlardan üstün tutan ve hayvanlara karşı duyarsızlık ile yok oluşu öngören bir gelenek bulunur?¹¹ Yaşamın materyalist niteliğindeki çarpıcı ilerlemeyle, en azından gelişmiş Batı'nın sakinleri için olsa bile, söz konusu bu belirsizliğin pekişmesinin bir neticesi olarak; anlamlı bir yaşama uzanan bu dünyadaki iktidarın sağlanmasına daha büyük bir ilginin oluşmasına sebep oldu. Psikiyatri ve psikoloji gibi umut vaat eden bilimler başta olmak üzere, modern şifa kültüründeki ilerlemeler dinsel teolojiyi kimi açılardan geride bıraktı ve ayrıca biyolojik organizmanın nihayete ermesinin ardından bireyin başına ne geldiğine dair yapılan dinsel açıklamalar daha önceki yüzyıllarda çekmeyi başardığı ilgiyi artık üzerinde tutamıyordu. Bu tür tartışmalı konular-

dan cehennem veya Tanrı'nın gazabından kaçarmış gibi kaçan, aşırı tutucu kiliselerin bulunduğu Hıristiyan ağırlıklı toplumlar başta olmak üzere durum buydu.¹² Ebedî yaşam halen lügatın bir parçası olsa da, tanrısal varoluşun özündeki unsurlar artık tartışılmıyor. Bunun yerine Shakespeare'in ıstıraplar içindeki Hamlet'i tarafından dile getirilen ve ölümü, kıyılarından hiçbir gezginin dönmediği "keşfedilmemiş diyar" olarak adlandırılan bir dil hâkimdir.

Öyle ki ölüm sonrası yargı, hüküm ve cezalandırma kapsamından ahlak teorisi dahi çıkarılmıştır. Genel olarak bahsetmek gerekirse, post-endüstriyel ve sekülerleşen Batı, tamamen bu dünyaya ait ve tek dayanağı kendi olan söylemlere başvuran faydacı ve varoluşçu ortak bir dile itibar etmektedir.¹³ Yani başka bir deyişle, insanlar para cezasından veya adi suçlardan kaçınabilmek için düşünce veya davranışlarını tanrısal emirlere uygun hale getirmek yerine önceden belirlenmiş kaidelere uyarlar.

Binlerce yıl boyunca düşünceyi, söylemi ve eylemi besleyen ölümün ardından devam eden yaşam kavramlarının doğduğu antik dünya ile ilginin öteki dünyayla alakalı tüm yaklaşımlardan uzaklaştığı daha çağdaş bir dönem arasında yaşananlar, çeşitli olduğu kadar aydınlatıcıdır da. Açılış bölümü, karmaşık ölü gömme âdetlerini ve defnedilenlerden geriye kalanları yorumlayarak ilk insanların ölüm hakkındaki görüşlerini anlamaya çalışan arkeolog ve paleoantropologların çalışmalarıyla bizi tanıştıracak. Ayrıca, geleneksel Afrika halklarının hayalet ve ruhlarla kaplı animalist ve atalara tapınılan dünyası ile ilk uygarlıklardan Mezopotamya ve Mısır'da daha anlaşılır şekilde dile getirilip sistemleştirilmiş âdetler dahil olmak üzere, ilkel dinsel güdüleri de ele alacak.

İkinci bölüm ise Antik Yunan'ın öncülüğünü yaptığı, Roma hâkimiyeti döneminde daha da gelişen ve o tarihten beri Batı düşünce tarzının temeline yerleşmiş hayli

Ölüm... Kültürümüzde “aman ağzından yel alsın”dan “söz ölüm getirmez”e kadar farklı şekillerde andığımız bir olgu. Pek çok kültürde de aynı çelişkilerle ifade ediliyor.

Bu kitapta ölüm farklı zaman dilimlerinde, farklı mekânlarda, farklı kültürlerde ele alınıyor, zengin bir panorama sunuluyor; kavramın tarihin akışı içindeki gelişimi anlatılıyor. Mezopotamya ile Mısır’daki ölüm algısı, Antik Yunan ve Roma’nın filozoflarının ruh ve beden üzerine tartışmaları, Budizm, Hinduizm, Taoizm gibi inanç sistemlerinin ölüm, ölü bedene ne olacağı, bir Öte Dünya’nın var olup olmadığına dair fikirleri, İbrahimi geleneğin üç dininin bu meselelere nasıl yaklaştığı gibi konular değerlendiriliyor. Bunların yanında intihar, modern cenaze evleri, ötenazi gibi konular da işleniyor.

Ve tabii hiçbir zaman geçerliliğini yitirmeyecek olan şu kadim soru: Bu, bir son mu yoksa bir başlangıç mı?

